

Osallistuminen näkökulmana tekstien ja keskustelujen suhteeseen

Kehityskeskustelulomake osana kehityskeskustelun vuorovaikutusta ja organisatorisia käytänteitä

ESA LEHTINEN JA PEKKA PÄLLI

1 Johdanto

Tämän tutkimuksen¹ perustana on yksinkertainen ja helposti todennettava havainto siitä, että erilaiset työelämän organisatoriset käytännöt ovat hyvin suuressa määrin tekstien ja keskustelujen vuoropuhelua. Organisaatioelämä ylipäänsä koostuu esimerkiksi epävirallisista ja virallisista kokouksista, palavereista, työpajoista, seminaareista ja ideariihistä, jotka ovat perusluonteeltaan kasvokkaisia vuorovaikutustilanteita. Nämä erilaiset tilanteet kuitenkin perustuvat pitkälti teksteihin: usein niissä joko tehdään tekstejä tai niiden tulos on teksti, tai – ja usein samanaikaisesti – ne perustuvat olemassa oleviin teksteihin.

Tekstien ja kasvokkaisten vuorovaikutustilanteiden välistä suhdetta on aikaisemmin tutkittu institutionaalisen vuorovaikutuksen näkökulmasta. Tällöin on tarkasteltu tekstien roolia osana institutionaalista vuorovaikutustilannetta. Näissä tutkimuksissa on yhtäältä analysoitu sitä, miten tekstejä tuotetaan vuorovaikutuksen kuluessa. Tarkastelun kohteena on ollut muun muassa kuulustelupöytäkirjan tuottaminen poliisi-kuulustelussa (Komter 2006; Van Charldorp 2013, 2014), lomakkeen täyttäminen asiakaspalvelutilanteessa (Moore, Whalen & Hankinson Gathman 2010) ja julkisen kannanoton muokkaaminen organisaation kokouksessa (Nissi 2015). Toisaalta on analysoitu tekstien käyttöä osana vuorovaikutusta, esimerkiksi tapaussasiakirjoihin viittamista oikeussalissa (Licoppe 2014), työnhakijan asiakirjoihin viittamista työhaastattelussa (Glenn & LeBaron 2011), puheenjohtajan orientoitumista esityslistaan kokouksessa (Svennevig 2012) ja värillisten korttien käyttöä osana aivoriihettä (Nielsen 2012). Jotkin tilanteet jäsentyvät tekstin ympärille niin tiukasti, että voi sanoa, että tekstistä puhuminen konstituoiti koko tilannetta. Näin on esimerkiksi raamatuntutkistelussa ja

1. Artikkelissa raportoitua tutkimusta ovat rahoittaneet Suomen Akatemia (hanke 253350) ja Työsuojelurahasto (hanke 111071).

raamattupiireissä, jotka jäsenyvät tekstintulkintasekvensseiksi (Lehtinen 2002, 2009; Nissi 2013), tai graduseminaarissa ja gradunohjaustapaamisessa, joissa annetaan palautetta tekstistä (Svinhufvud 2008, 2011; Svinhufvud & Vehviläinen 2013). Nämä tutkimukset ovat osoittaneet, että institutionaalisilla toimijoilla on vakiintuneita tapoja työskennellä tekstien kanssa ja että nämä tavat ovat sidoksissa toimijoiden institutionaalisiin tehtäviin.

Keskustelujen ja tekstien suhde on saanut huomiota osakseen myös organisaatiokäytäntöjen, kuten projektinsuunnittelun (Iedema 1999; Uotila 2011) ja strategisen suunnittelun (Pälli, Vaara & Sorsa 2009; Samra-Fredericks 2010; Spee & Jarzabkowski 2011) tutkimuksissa, jotka ovat osoittaneet, kuinka nimenomaan tekstin ja keskustelun rekursiivinen eli toisiaan vastavuoroisesti rakentava suhde tuottaa ja ylläpitää organisaatiokäytäntöjä.

Kokonaisuudessaan aiempi organisaatiokäytäntöjen diskursiivinen, tekstin ja keskustelun suhteen huomioon ottava tutkimus puhuu vahvasti sen puolesta, että keskustelut suuntautuvat tekstiin, jonka luonne ja valinnat määrittävät kasvokkaisen vuorovaikutuksen tapaa ja kulkua. Yksi tärkeä aikaisemman tutkimuksen huomio on se, että teksteihin voidaan kasvokkaisessa vuorovaikutuksessa kytkeä selontekovelvollisuus. Tämä näkyy muun muassa Glennin ja LeBaronin (2011) tutkimuksessa, jossa he osoittavat, että haastattelija vaatii työhaastattelussa haastateltavaa tekemään selkoa haku-dokumenteissa olevista seikoista. Erityisesti haastattelija tarjoaa dokumenteissa olevia potentiaalisia ristiriitoja haastateltavan selitettäväksi. Nielsen (2012) taas osoittaa, miten aivoriihi rakentuu vahvasti sen varaan, että osallistujat ensin kirjoittavat ideoitaan värillisille korteille ja että heitä sen jälkeen pyydetään selostamaan ideoitua olevan tekstin pohjalta.

Tässä artikkelissa empiirisen analyysin kohteena on kehityskeskustelu. Se on vuorovaikutustilanne, jossa selontekovelvollisuus on erityisen kiinnostavalla tavalla esillä. Sekä tekstien laukaisema selontekovelvollisuus että se, että ne mahdollistavat selontekoja, voidaan nähdä keskeisenä koko kehityskeskustelukäytännölle. Käytännön ytimessä oleva kasvokkainen vuorovaikutustilanne voidaankin hieman yksinkertaistaen kuvata koostuvaksi merkityksenannoista ja selonteoista, jotka koskevat kehityskeskustelulomaketta ja lomakkeisiin kirjattuja tai kirjattavia seikkoja. Leimallista kehityskeskustelujen sosiaaliselle käytännölle ylipäätään on, että itse tilanteinen keskustelu perustuu standardoituihin lomakkeisiin ja että keskustelujen tuloksia kirjataan sovittuina asioina tekstien muotoon tai numeraaliksi arvioiksi. Tämä kehityskeskustelukäytännön institutionaalinen tyyppisyys näkyy hyvin siinä, miten esimiehen kysymykset pohjautuvat lomakkeen muotoiluun (Nyroos & Sandlund 2014), miten keskusteluun osallistujat suuntautuvat kirjaamistoimintaan (Pälli & Lehtinen 2014) tai miten lomakkeeseen orientoidutaan materiaalisena objektina (Mikkola & Lehtinen 2014).

Tutkimuksemme aineistona on kuusi eräissä kaupunkiorganisaatioissa käytyä kehityskeskustelua, joissa keskustelu pohjautuu lomakkeeseen. Keskustelut liittyvät varhaiskasvatustilanteeseen. Esimies on kaupungin varhaiskasvatuksesta vastaava johtaja ja alaiset eri yksiköiden, kuten päiväkotien, johtajia. Paneudumme keskustelujen avausjaksoihin, joissa esimies ja alainen käsittelevät alaisen työhistoriaa sen kannalta, mitä aiemmissa kehityskeskusteluissa on kirjattu ylös ja sovittu. Lomakkeeseen on kir-

jattu sekä alaisen suoriutumista koskevia arviointeja että tulevaisuuteen suuntautuvia tavoitteita. Menetelmämme perustuu keskustelunanalyysiin. Tämä tarkoittaa ennen kaikkea sitä, että tarkastelemme lomakkeeseen orientoitumista osana kehityskeskustelun sekventiaalista rakennetta.

Artikkelin päätavoitteena on tarkastella sitä, millä tavoin kehityskeskustelulomakkeeseen orientoitutaan kehityskeskustelun avausjaksoissa, joissa käsitellään aikaisempien vuosien lomakkeita. Ensiksi osoitamme, miten keskustelu rakentuu perustavalla tavalla dokumentin referoimiseen. Toiseksi tarkastelemme sitä, miten dokumentti herättää selontekovelvollisuuden. Tämä selontekovelvollisuus voi kohdistua alaiseen, mutta alainen voi kohdistaa sen myös organisaatioon ja esimieheen organisaation edustajana. Tarkastelemme dokumenttia sekä tekstinä että materiaalisena objektina. Kytkeimme artikkelin analyysin osallistumisen tematiikkaan. Pyrimme pohtimaan sitä, millä tavoin teksti ja dokumentti materiaalisena objektina voidaan nähdä osana vuorovaikutustilanteen osallistumiskehikkoa ja jopa vuorovaikutuksen osallistujana. Ennen analyysia esittelemme seuraavassa luvussa aikaisemmassa tutkimuksessa esitettyjä näkemyksiä osallistumiskehikosta sekä tekstien ja dokumenttien suhteesta osallistumiseen.

2 Teksti keskustelun osallistujana

Vuorovaikutustilanteeseen osallistumista ja osallistujien erilaisia rooleja käsittelevä diskurssianalyttinen ja muu vuorovaikutuksen tutkimus nojaa vahvasti Erving Goffmanin kehittelemiin ajatuksiin osallistajuudesta. Goffmanin useissa teoksissaan (1971, 1974, 1981) kehittelemän ajatuksen lähtökohta on yksinkertaistettavissa siten, että vuorovaikutustilanteessa sekä puhujilla että kuulijoilla on erilaisia ja jatkuvasti muuttuvia rooleja, joita osallistajat käyttäytymisellään osoittavat ja joihin heidän voidaan nähdä orientoituvan. Puhuja voi olla pelkkä esittäjä (*animator* – se, joka tuottaa lausuman ääneen) tai omien ajatustensa ilmaisija (*author*), ja toisaalta puhujaksi voidaan erottaa toimeksiantaja (*principal* – se, jonka ajatuksia tai näkökulmia puhe ilmentää) (Goffman 1981: 144–145). Kuulijaroolit taas voivat vaihdella esimerkiksi satunnaisesta ohikulkijasta, joka sattuu kuulemaan keskustelun, aina tarkasti nimettyyn spesifiin yksilöön, joka nimetään puheen ”vastaanottajaksi”.

Goffmanin ajatuksia on sovellettu ja kehitelty edelleen lukuisissa tutkimuksissa, ja erityisen vankan jalansijan ne ovat saaneet keskustelunanalyttisessä tutkimuksessa (ks. Seppänen 1997). Keskustelunanalyysissa on pohdittu erityisesti sitä, miten kuulijatkin vaikuttavat meneillään olevaan toimintaan ja ovat näin olennaisia osallistujia vuorovaikutuksessa (Goodwin 1986).² Käsillä olevan tutkimuksen kannalta olennaisin goffmanilaisen osallistujuusajattelun vuorovaikutus- ja keskusteluntutkimuksellisista sovelluksista koskee kuitenkin sitä, kuinka keskustelijat paitsi puheella myös ei-kie-

2. Suomalaisessa kielen tutkimuksessa osallistumiskehikon käsitettä suhteessa puheen muotoiluihin on esitelty ja soveltanut eritoten Eeva-Leena Seppänen (1997, 1998), joka tutkimuksissaan osoitti muun muassa, kuinka osallistumiskehikko soveltuu kielen deiktisten elementtien – kuten demonstratiivipronomien – käytön tulkintaan.

lellisillä keinoilla, kuten katseella, eleillä tai kehon asennoilla, rakentavat ja ilmentävät erilaisia osallistujuuksia (esim. Goodwin & Goodwin 2004; Goodwin 2007; Markaki & Mondada 2012). Erityisen olennainen on Goodwinin (2007) esille nostama näkemys siitä, että puhetilanteessa puhujat ilmentävät ja rakentavat osallistujutta ja keskinäistä suhdettaan kehollisesti sekä toisiinsa että myös puhetilanteen kannalta olennaisiin objekteihin tai esineisiin, esimerkiksi Goodwinin (ma.) analysoimassa esimerkissä lapsen kotiläksypaperiin, joka on lapsen ja läksyjien tekemisessä auttavan isän yhteinen ja keskeinen huomion kohde. Goodwinin (ma.) tulkinnassa kotiläksypaperi – samoin kuin muut objektit – on puhujien osallistumista välittävä tekijä: erilaiset suuntautumiset huomion kohteena olevaan läksypaperiin rakentavat erilaisia ja osin myös kilpailevia osallistujuuksia isälle ja lapselle.

Merkille pantavaa on joka tapauksessa se, että sekä goffmanlaisessa osallistumisen tutkimuksessa että sen pohjalta kehittyneessä keskusteluanalyttisessä tutkimuksessa osallistuminen on käsitetty erityisesti inhimillisten toimijoiden toiminnaksi (Cooren & Matté 2010). Toisin sanoen ihmiset ovat osallistujia ja teksti on resurssi, jota voidaan käyttää. Tämä on toki myös jokseenkin looginen maalaisjärjen mukainen jäsenitys osallistujuudesta, eli osallistujuteen liittyy vahva konnotaatio elollisuudesta ja inhimillisyydestä. Tällainen näkemys heijastuu varsin selvästi esimerkiksi agenttiivisuuden perusuonteisista lingvistisistä määritelmistä: semanttisperäiset näkökulmat määrittelevät agenttiivisuuden erityisesti intentionaalisuuden ja volitionaalisuuden kautta, eli agenttiivinen tilanteeseen osallistuja voi tehdä valintoja intentionaalisesti (esim. Dowty 1991; Frawley 1992).

Varsinkin toimijaverkkoteoriasta (esim. Latour 2005; Law 2009) vaikutteita saanut viestinnän sosiomateriaalisuutta korostava tutkimus (esim. Ashcraft, Kuhn & Cooren 2009; Cooren 2004, 2008, 2012; Cooren & Matté 2010; Cooren, Kuhn, Cornelissen & Clark 2011; van Vuuren & Cooren 2010) on kuitenkin esittänyt toimijuuden ja osallistujuteen käsitteen laajentamista käsittämään myös ei-inhimillisiä ja elottomia toimijoita, kuten objekteja ja artefakteja. Latourin (2005: 71) tunnettua toimijuusmääritelmää seuraten mikä tahansa elollinen tai eloton, joka vaikuttaa tilanteessa ja tilanteen kulkuun, on toimija, jonka toiminta voidaan nähdä agenttiivisena (Cooren 2004). Sosiomateriaalisuustutkimukset tekevätkin usein eron kahden toimijuuskategorian välillä: sosiaalinen toimijuus (*social agency* tai *human agency*) vaatii intentionaalisuutta, joka materiaaliselta toimijuudelta (*material agency*) puuttuu (Pickering 2001). Silti materiaalisetkin toimijat voivat toimia agenttiivisesti, kuten esimerkiksi Robey, Raymond ja Anderson (2012) osoittavat esimerkeissään informaatioteknologisten artefaktien toiminnasta.

Sosiomateriaalisuustutkimus onkin pitkälti keskittynyt informaatioteknologioiden toimijuuteen (ks. Leonardi 2012), mutta teknologioiden lisäksi myös tekstit tai tekstidokumentit tarjoutuvat mainioiksi esimerkeiksi asiasta: esimerkiksi muistiot, raportit, artikkelit tai tiedotteet usein, varsinkin niiden institutionaalisissa ja organisatorisissa käyttömuodoissaan, saavat aikaan ja tekevät asioita vailla suoranaista inhimillistä toimijutta (Cooren 2004). Tekstien *kykeneväisyys* toimintaan näkyy jo kiteytyneissä puhetavoissa, joissa teksti ”instrumenttina” esiintyy tekijänä (raportti voi perustella, muistio huomauttaa, kirje käskää). Kyse ei suinkaan ole vain syntaktis-semanttisesta kuvauksesta, sillä esimerkiksi raportti on omanlaisensa toimija; vaikka sen on joku kir-

{A nostaa katseen

{E->A hetkeksi

04 tavote sit myös tän päivähoido{n kanssa [ja.

05 A: [mm.

Kiinnitämme aluksi huomiota dokumentteihin materiaalisina objekteina. Esimiehen huomio on havaittavasti suuntautunut dokumenttiin, jota hän referoi. Kyseinen dokumentti on pöydällä hänen edessään, ja hän pitää sitä vasemmalla kädellään auki. Myös hänen katseensa on suuntautunut kohti dokumenttia. Näin hän osoittaa näkyvästi lukevansa dokumenttia. Lisäksi hänellä on oikeassa kädessään toinen dokumentti. Tämä kuvastaa nähdäksemme toiminnan progressiivisuutta: eri vuosien dokumentteihin suuntaudutaan peräkkäin, yksi kerrallaan. Alaisen edessä taas on vain yksi dokumentti, käsillä olevan vuoden kehityskeskustelulomake. Hänellä ei siis ole sitä dokumenttia, johon esimiehen huomio tässä vaiheessa kohdistuu. Hänen katseensa onkin suunnattu ”väliin” (vrt. Goodwin 1981: 88–89), se ei kohdistu sen paremmin dokumentteihin kuin esimiehen kasvoihinkaan. Voidaankin sanoa, että hänen asentonsa orientoituu kuuntelemiseen.

Katkelman lopussa esimies nostaa katseensa kohti alaista (r. 4). Tässä vaiheessa lähestytään siirtymän mahdollistavaa kohtaa eli sellaista kohtaa, jossa puhuja voi vaihtua (ks. Sacks, Schegloff & Jefferson 1974: 703). Kuten Stivers ja Rossano (2010: 9; ks. myös Rossano 2012) osoittavat, katse on yksi puhujan keinoista hakea vastaanottajalta responsia. Siirtymän mahdollisuuteen viittaa myös laskeva intonaatio ja se, että esimiehen vuoro on pragmaattisesti valmis. Hieman sen jälkeen, kun esimies on nostanut katseensa, myös alainen nostaa katseensa kohti esimiestä, ja heidän katseensa hetkellisesti kohtaavat. Tässä kohtaa osallistumiskehikko muuttuu: sen sijaan, että he orientoituisivat dokumenttiin, keskustelijat suuntautuvat kohti toisiaan. Tällä kertaa alainen ei kuitenkaan ota vuoroa, vaan tuottaa vain dialogipartikkelin *mm* (r. 5). Näin hän osoittaa pitäytyvänsä kuulijan roolissa ja antaa esimiehelle luvan jatkaa (vrt. Schegloff 1982; Gardner 1997: 142–147; Routarinne 2003: 238–250).

Samalla dokumentti on myös semioottinen objekti, teksti, jota luetaan. Esimiehen vuoro rakentuu selvästi referoivaksi. Vuoron alussa on johtolause *tost vuorovaikutuksest puhuttii* (r. 1) ja *et*-alkuinen referaatti (r. 1–4) (vrt. Routarinne 2005). Tässä johtolauseessa käytetään imperfektimuotoa verbistä *puhua*. Näin ollen se ei viittaa varsinaisesti tekstiin, vaan sen taustalla olevaan vuorovaikutustilanteeseen, aikaisempaan kehityskeskusteluun. Dokumenttia käytetään siis ikään kuin muistin välineenä. Käytännössä referoidaan kuitenkin lomakkeeseen kirjattuja avainsanoja. Vaikka ei olekaan aivan selvää, mitkä sanat tarkkaan ottaen kuuluvat referoitavaan tekstiin ja mitkä ovat puhujan lisäyksiä ja tulkintoja, rakenteesta käy selväksi, että siinä listataan muistiin merkittyjä asioita: ”yhteistyö perhepäivähoidon kanssa toimii”, ”lasten ja vanhempien kanssa”, ”päivähoidon kanssa”.

Referointi on kehystetty käsiteltävällä teemalla: *tost vuorovaikutuksest* (r. 1). Tällä ilmauksella viitataan lomakkeen otsikkoon ”Vuorovaikutustaidot” (vrt. Mikkola 2014). Sana *tavote* (r. 4) taas viittaa lomakkeessa olevaan laatikkoon, joka on otsikoitu ”Sovitut tavoitteet”. Esimiehen kirjaamistapa poikkeaa lomakkeen tarjoamasta mallista siinä

mielessä, että vaikka lomakkeessa on periaatteessa tyhjä tila vain tavoitteiden kirjaamiselle, hän kuitenkin kirjaa ylös sekä arviointeja että tavoitteita. Vanhaa lomaketta lukiessaan hän kuitenkin erottelee arvioinnit ja tavoitteet toisistaan. Tämä näkyy erityisen hyvin esimerkissä 1, jossa on itsekorjaus (vrt. Schegloff, Jefferson & Sacks 1977). Esimies on tuottamassa ikään kuin listan kolmatta kohtaa rivillä 3, mutta hän keskeyttää lausumansa (vrt. Sorjonen & Laakso 2005: 248–251) ja lisää väliin maininnan, että nyt on kyse tavoitteesta (r. 4) – eikä enää arvioinnista.

Ylipäätään voidaan todeta, että esimies tuo dokumentin käsillä olevan vuorovaikutustilanteen osallistujaksi. Yhtäältä se on materiaalisena objektina huomion kohteena. Tässä mielessä dokumentti on osallisena ajassa muuttuvassa osallistumiskehikossa: osallistajat osoittavat katsellaan ja fyysisellä toiminnallaan, onko heidän ensisijainen suuntautumisensa kohti dokumenttia vai toisiaan. Toisaalta dokumentti on myös semioottinen objekti: sen teksti (ja sitä kautta myös aiempi vuorovaikutustilanne, johon teksti viittaa) tuodaan osaksi meneillään olevaa tilannetta. Tällöin esimies on ainoastaan esittäjän roolissa. Mutta kuka sitten on auktori? Esimiehen käyttämä passiivi (r. 1) viittaa ihmistekijöihin. Sillä viitataan esimieheen ja alaiseen toisessa historiallisessa tilanteessa. Samalla teksti on kuitenkin välittäjänä kahden historiallisen tilanteen välillä. Tekstin kirjausta käsitellään autoritaarisena kuvauksena aikaisemmasta vuorovaikutustilanteesta. Näin teksti saa itsenäistäkin toimijuutta, joka on riippumatonta siitä, mitä aiemmassa vuorovaikutustilanteesta on itse asiassa sanottu.

Seuraavissa alaluvuissa tämän agenttisuuden luonne käy selvemmäksi. Osoitamme, miten dokumentti voi potentiaalisesti herättää selontekovelvollisuuden, joka voi koskea sekä alaista että organisaatiota ja esimiestä organisaation edustajana.

3.2 Dokumentti ja alaisen selontekovelvollisuus

Aikaisemman vuoden kehityskeskustelulomake viittaa kirjoittamisen aikaiseen historialliseen tilanteeseen. Dokumentti voi kuitenkin myös potentiaalisesti viitata eteenpäin, ja sitä voidaan näin ollen hyödyntää resurssina sekä alaisen että organisaation kehityksen arvioinnissa. Erityisesti dokumenttiin kirjatut tavoitteet ovat tällaisia resursseja. Seuraavassa esitämme kaksi esimerkkiä, joissa dokumentin kirjaus toimii alaisen toiminnan arvioinnin resurssina. Esimerkissä 2 esimies kysyy alaisen kehitystä luotaavan kysymyksen, kun taas esimerkissä 3 alainen asettuu itse arvioimaan itseään. Esitämme, että osallistajat orientoituvat näissä tapauksissa dokumentin kirjauksiin selontekoa edellyttävinä asiointiloina. Esimerkissä 2 alaisena on perhepäivähoidon ohjaaja.

(2)

E:llä dokumentti kädessä, katse kohti dokumenttia;

A:n katse kohti E:tä

01 E: ja sillo o- (.) ja turvallisuussuunnitelma tehty, ja

{E->A

02 sillo oli tavoitteena nää kotikäyn{nit mitä (1.4) onk

nykyhetken näkökulmasta. Kyseessä olevaan teemaan, ”kotikäynteihin”, hän viittaa kysymyksessään anaforisella pronomiinilla *niiden*. Kokoavasti voi sanoa, että esimies pyytää alaista tekemään selkoa dokumentissa mainitusta teemasta nykyhetken näkökulmasta.

Esimiehen kysymys on muotoilultaan melko neutraali. Siinä kysytään ”tilanetta” kyseessä olevan teeman ”suhteen”. Ei esimerkiksi esitetä eksplisiittistä oletusta, että tilanteen olisi pitänyt parantua. Alainen kuitenkin orientoituu tällaiseen oletukseen. Varsinainen vastaus kysymykseen alkaa vasta riviltä 7. Vuoro alkaa osiolla, jossa on preferoimattoman vuoron merkkejä (vrt. Schegloff 2007: 63–73). Preferoimattomuuteen viittaa ensinnäkin varsinaisen vastauksen viivyttäminen. Viivytykseen liittyy useita suunnanmuutoksia ja uudelleenaloituksia, ja vuorossa on partikkeleita, kuten *tota, joo, et ja no* (r. 4). Lisäksi alainen nimeää puheena olevan tavoitteen ”kestotavoitteeksi” (r. 5). Hän siis antaa ymmärtää, että tavoitetta ei vielä ole saavutettu. Näin ollen, vaikka kyse on hakukysymyksestä, joilla ei yleensä ajatella olevan selkeää preferenssiä, alainen näyttäisi orientoituvan siihen, että preferenssinä on dokumentissa mainitun tavoitteen saavuttaminen.

Itse vastaus kysymykseen (r. 7–27) käsittelee asiaa myös tavoitteen toteutumisen näkökulmasta. Se esittää asian niin, että tavoitetta kohti on edetty, mutta ei kuitenkaan riittävässä määrin. Tämä näkyy muun muassa riveillä 9–11, kun alainen ilmaisee toteuttaneensa (melkein) kokopäiväisiä vierailuja *jonkun verran* mutta *en riittävästi*. Lisäksi hän toteaa rivillä 19, että *se on vielä kesken*. *se* viitanee tässä juuri kokopäiväisten vierailujen toteuttamiseen. Vastauksessa on myös selontekoja sille, että tavoitteen saavuttamisessa ei ole vielä täysin onnistuttu. Heti alussa (r. 9) alainen käsittelee asiaa ”pystymisen” näkökulmasta. Hän siis antaa ymmärtää, että tavoitteen saavuttamiseen liittyvät ongelmat kytkeytyvät ulkoisiin seikkoihin, eivät esimerkiksi alaisen halukkuuteen tavoitteen saavuttamisessa (vrt. Heritage 1988: 136). Riveillä 19–20 hän eksplikoi ongelman lähteen: *iso (.) alue ja paljon näit muita*. Tässäkin on kyse ulkoisista tekijöistä, jotka johtavat siihen, että alainen ei ole ”ehtinyt” (r. 21) vielä saavuttaa tavoitetta. Vastaus päättyy positiiviseen puoleen (vrt. Maynard 2003: 176–182; Lehtinen 2005: 595): alainen kertoo lopuksi, mitä hän on tehnyt asian hyväksi (r. 21–27). Alainen käsittelee esimiehen aloitetta siis siitä näkökulmasta, että hänen on tehtävä selkoa dokumentissa mainitun tavoitteen saavuttamisesta.

Tässä tapauksessa voidaan sanoa, että tekstiä kohdellaan osin itsenäisenä agenttina. Yhtäältä teksti on kuvaus tietyistä historiallisista tilanteista ja siitä, mitä silloin on puhuttu. Samalla esimies ja alainen yhteistyössä käsittelevät tekstin kirjausta nykyhetken kannalta velvoittavana. Kyseisenlaisista velvoitteista olisi toki mahdollista puhua myös pelkästään aiempaan keskusteluun viitaten, mutta se, että kirjaus on osa tekstiä, tekee velvoitteesta osin tekstin tekijöistä riippumattoman.

Seuraavassa esimerkissä 3 alainen ryhtyy oma-aloitteisesti tekemään selkoa dokumentissa mainittujen seikkojen kehityksestä. Alainen on vuorohoitopäiväkodin johtaja.

Tässä vaiheessa alainen ottaakin vuoron. Aluksi hän kuittaa esimiehen vuoron ymmärretyksi neutraalilla dialogipartikkelilla *joo* (r. 9; ks. Sorjonen 1999: 183). Sitten hän siirtyy käsittelemään esimiehen referoimia kirjauksia myöhemmän kehityksen näkökulmasta. Erityisesti hän arvioi omaa suoriutumistaan dokumentissa mainittujen teemojen osalta. Hän kehystää arvionsa *koen että* -ilmauksella (r. 9, 11) ja korostaa näin arvionsa omakohtaisuutta.

Alainen käsittelee pitkässä vuorossaan sekä lomakkeessa mainittuja ”vahvuuksia” että ”kehittämiskohteita”. Hän aloittaa vahvuuksista. Hän valitsee käsiteltäväkseen teeman, jonka hän nimeää ilmauksella *se vuorovaikutuspuoli* (r. 11–12). Kuten Laury (1996: 171) on todennut, *se*-tarkenne ilmaisee tunnistettavuutta, tässä tapauksessa sitä, että tarkoite on mainittu aiemmin. Alainen viittaa esimiehen referaatissa esiintyvään ilmaukseen *tät vuorovaikutust* (r. 3). Hän arvioi suoriutumistaan tällä alueella varsin myönteisesti: hän kuvaa asian eteen tekemäänsä ”isoa työtä” (r. 13–14).

Rivillä 54 alkaa siirtymä vahvuuksista kehittämiskohteisiin. Ensin alainen vetää edeltävän teeman yhteen. Yhteenveto jää kesken, mutta hän näyttäisi toistavan ajatuksen, että hän on ”edelleen” vahvoilla ”vuorovaikutuspuolen” suhteen. Tämän jälkeen hän siirtyy eteenpäin: *ja tota nin (.) sitte nää* (r. 54–55). Hän kuitenkin katkaisee lausumansa tässä kohtaa ja pyytää sen sijaan esimiestä muistuttamaan häntä muista dokumentissa mainituista teemoista (r. 55–56). Tässä vaiheessa hän osoittaa myös ei-kielellisesti orientaatiotaan dokumenttiin kohdistamalla siihen katseensa ja laskemalla käntensä dokumentin päälle. Hän siis osoittaa, että hän hakee nimenomaan dokumentin kirjauksia.

Tässä vaiheessa esimies toistaa kehittämiskohteina mainitsemansa teemat: *tää pedagoginen puoli ja sit toi suunnitelmallisuus ja visiointi* (r. 57–58, vrt. r. 7–8). Näistä kahden ensimmäiseen alainen vastaa dialogipartikkelilla *joo* (r. 59) ja ryhtyy sen jälkeen kuvaamaan myönteisessä sävyssä omaa toimintaansa. Tällä kertaa hän ei eksplikoi, mihin kolmesta mainitusta teemasta hän viittaa, vaan käyttää ainoastaan demonstratiivipronominia *se* (r. 60). Näyttäisi kuitenkin siltä, että hän puhuu ”suunnitelmallisuudesta”, koska hän kuvaa ”vasun” eli varhaiskasvatussuunnitelman järjestelmällistä kehittämistä ja sen toteutumista ”arjessa”. Jälkimmäisestä seikasta hän toteaa olevansa *erityisen ylpee* (r. 65).

Esimerkki 3 osoittaa, miten alainen voi käyttää esimiehen referoimia dokumentin kirjauksia resurssina oman toimintansa arvioimiseen dokumentissa mainittujen teemojen näkökulmasta ilman että esimies olisi sitä pyytänyt. Dokumentti ja sen kirjaukset siis mahdollistavat alaisen selonteon, joka suuntautuu nykyhetken arviointitehtävään. Tämä tulkintaa vahvistaa käsitystä dokumentista agenttina, jonka kirjauksilla on vaikutusta tapahtumien kulkuun vuorovaikutuksessa.

3.3 Dokumentti ja organisaation selontekovelvollisuus

Vaikka kehityskeskustelussa pääosin arvioidaan alaista ja asetetaan hänelle tavoitteita, osin tavoitteet ovat sellaisia, että niiden saavuttaminen edellyttää organisaation panosta. Tällaisissa tapauksissa vuorovaikutuksessa näkyy orientaatio esimiehen ja organisaation selontekovelvollisuuteen. Esimies voi itse osoittaa suuntautuvansa selontekovelvollisuu-

- 35 A: sitä sellasta .hh (0.4) niinku (0.7) se on ollu
 36 enemmän tälläst kollegiaalist tukemista, mu[t sitte
 37 E: [mm.
 38 A: mä niinku näkisin >sitä et jos mä aatte mul on niinku
 {E->A
 39 (0.8) se vuorohoid{on (0.8) tuntemus aika (.) aika tota
 40 ni (0.7) hyvin hanskassa mielestäni [ni,=sit mä
 41 E: [mm.
 42 A: pystysin kyl sitä niinku jak[aa, kolleekoitten kaa
 43 E: [mm.
 {E laskee dokumentin pöydälle
 44 A: >ja ja j{a<, (.) toisaalta mielelläni kuuntelin
 45 sitte
 {E->sivuun {A->E
 46 E: n{ii: .hh no onks {siinä sit (.) toihan on (.)
 47 toisaalta ihan hyvä toimintamalli et iso alue
 48 jakaantuu niinku pieniin tiimeihin, et sehän vois
 49 A: [joo.
 50 E: olla ihan suositeltavaa muuten[ki,
 51 A: [mm-m?
 52 (0.6)
 53 E: mut sitte tota jäin miettiin vaa että nyt ku meil on
 54 (0.7) onks meil yheksän vai kymmenen tämmöst (.)
 {E->A
 55 vähintään iltahoito{talo, e[t niinku meil on näit
 56 A: [mm.
 57 E: kehittämistyöryhmii, et voisko se olla ihan oma
 58 A: [mm.
 59 E: aiheki[n,
 60 A: [no (.) kyllä mä näkisin et sii[nä ois paikka
 61 E: [jossa niinkun

Esimerkin alussa esimies nimeää lomakkeen osion, josta nyt puhutaan (*vuoro-vaikutuspuolel*, r. 1). Tämän jälkeen tulee johtoilmaus (r. 1) ja lainaus dokumentista: *vuorovaikutuksen lisääminen johtajatasolla* (r. 2). Lainaaminen näkyy muun muassa siinä, että ilmaus on nominatiivimuodossa. Esimiehellä on dokumentti kädessään, ja hänen katseensa on suuntautunut sitä kohti. Heti lainauksen jälkeen hän kuitenkin tuottaa *mutta*-konjunktion ja kysyy alaiselta kysymyksen (r. 2–6). *mutta* implikoi kontrastin dokumentin kirjauksen ja kysymyksen välille.

Kysymys on kolmiosainen. Aluksi esimies aloittaa polaarista kysymystä, jossa tiedustellaan jotakin ”teidän” omistamaa tai hallussa olevaa seikkaa (r. 3), mutta hän keskeyttää tämän kysymyksen ja kysyy sen sijaan toisen polaarisen kysymyksen (r. 3–4), jossa on presuppositio ”kotiryhmien” olemassaolo ”siellä”. Kysymys koskee alaisen osallistumista näihin ryhmiin. Alainen tuottaa myöntävän vastauksen heti, kun kysy-

myksen tarkoitus on kuultavissa (r. 5). Esimiehen kolmas kysymys ottaa alkuoletukseen tämän myöntävän vastauksen ja kysyy jotakin kotiryhmiin liittyvää seikkaa (r. 4–6). Kysymys jää kuitenkin kesken.

Yhteenvetona voi todeta, että esimies tarjoaa kysymyksessään ”kotiryhmiin” osallistumista dokumentin kirjauksen kannalta relevanttina seikkana, joka on jollain tavalla kontrastissa kirjauksen kanssa. Nähdäksemme tämä kontrasti on ymmärrettävä niin, että dokumenttiin kirjattu tavoite viittaa ongelmaan, johon ”kotiryhmiä” tarjotaan potentiaalliseksi ratkaisuksi. Viimeinen kesken jäänyt kysymys on ymmärrettävissä arviointipyyntöksi tämän ratkaisun onnistumisen suhteen. Kuten tuonnempana osoitamme, alainen osoittaakin ymmärtävänsä kysymyksen nimenomaan näin. Esimies siis tarjoaa organisatorista käytäntöä ratkaisuksi dokumentissa implikoidulle ongelmalle.

Alainen asettuu arvioimaan kotiryhmän toimintaa. Aluksi hän arvioi sitä yleisesti adjektiivilausekkeella *iha hyvä* (r. 7). Tämän jälkeen hän tarkentaa fokustaan ja arvioi myönteisesti oman ryhmänsä aktiivisuutta (r. 13–15) ja toiminnan antia osallistujien näkökulmasta (r. 22–23). Rivillä 31 on kuitenkin *mut*-konjunktio, josta alkaa kontrasttiivinen osuus, jossa alainen kertoo, mitä hän ”kaipaisi” (r. 32). Hän tekee eron ”kotiryhmien”, joiden hän katsoo olevan ”kollegiaalista tukemista” (r. 36), ja kaipaamansa vuorohoidon käytänteisiin liittyvän ”jakamisen” (r. 42) välillä. Näin hän asettaa vastakkain kaksi erilaista ”johtajatasen vuorovaikutuksen” tapaa, joista toisen suhteen on tapahtunut kehitystä, toisen suhteen taas ei. Rivin 31 adverbi *edelleen* vihjaa, että juuri tämä jälkimmäinen, johon ei ole tullut parannusta, on ollut hänellä mielessä, kun teemasta on aikaisemmassa kehityskeskustelussa puhuttu. Hän siis antaa ymmärtää, että hänellä on ”edelleen” samanlaisia odotuksia, joiden pohjalta aikaisempi tavoite on muotoiltu.

Riveillä 46–60 esimies kommentoi alaisen huolenkerrontaa. Hän tekee ehdotuksen uudeksi organisaation käytänteeksi. Hän esittää vuorohoitoa ”kehittämistyöryhmien” teemaksi. Näin ollen hän tarjoaa uudenlaista organisaation käytännettä, jonka avulla dokumenttiin kirjatun tavoitteen saavuttamiseen voidaan pyrkiä.

Sekä esimies että alainen näyttävät siis orientoituvan siihen, että dokumentin kirjaus asettaa organisaatiolle selontekovelvollisuuden: organisaatiossa olisi löydettävä tapoja, joilla dokumentissa mainittu tavoite voidaan saavuttaa. Dokumentin kirjaus osoittautuu relevantiksi ja seuraamukselliseksi meneillään olevan kehityskeskustelun ja tulevaisuuden toiminnan näkökulmasta.

Esimerkissä 5 taas alainen nostaa oma-aloitteisesti esiin organisaation selontekovelvollisuuden. Tässäkin alaisena on vuorohoitopäiväkodin johtaja.

(5)

```
E:llä dokumentti kädessä, E->dok, A->väli
01 E:      sit puhuit siitä mikä on tullu ennenki esille
                                     {E->A
02      täst vuorotalojen koordinoinnist [{(-) [(-)
03 A:      [{joo. [ja se on
                                     {E->dok
04 E:      [(-)                               joo:.]
05 A:      [edelleen yks asi{a mitä mä perään]kuulutan et, .hhh
```

06 itse asias tänään tuli aika (.) aika tota {ni, (1.2)
 {E->A
 {A->E
 07 tällänen (.) kar:mase{va käytännön esime[rkki siitä
 08 E: [joo:.
 09 A: et mä voin sen s(h)ulle
 {E->dok
 {A->väli
 10 E: no keskustellaan tos [jossain vai[hees sii[ttä,
 11 A: [fjooof. [fjooof. [to{ta
 12 ni (.) ni .hhhhh hhh siin (.) siin on niinku hh ja
 13 ja (.) ja (.) #öö:# sitte se (.) se että ku (.) nyt
 14 (.) selkeesti varsinki täl hetkel nyt (0.2) mun miäst
 {E laskee dokumentin
 15 ainaki mun (.) mun (.) {kaikki (.) mun miäst kaikki
 16 nää (.) viittais siihe että ilta- viikonloppu-
 {E->A
 {A->E
 17 yöhoito vaan {kas{vaa.
 {E laskee vasemman käden toiselle dokumentille
 18 E: {nji:. (.) kyllä.
 {E nostaa dokumentin
 {E->dok
 19 A: et (.) {et siks {se (0.9) niitten tavallaan
 {A->väli
 20 periaatteiden {ja (.) talojen, (.) jonkinlaisen jopa
 21 yhtenäisen (.) systeemin (.) muodostaminen ois (0.2)
 {A->E
 22 vielä {tärkeempää ku aikasemmin.
 {E->A
 23 E: {joo.
 {E->dok
 {A->väli
 24 A: et {se on {enemmän ajankohtasempi asia mun mielest
 {A laskee käden dokumentille
 25 nyt ku (.) {sillon ja, (.) OLI SILLOIN JO (.) mut nyt
 26 viel enemmän,
 27 (.)
 {E laskee dokumentin
 28 E: {joo.
 {E nostaa dokumentin oikealla kädellä
 {A->dok
 29 A: {ja to{ta edelleen sitä peräänkuulutan ja, (.) ja

{A näyttää kynällä
dokumenttia

30 tota ni (1.5) mä oon (.) {ittelleni laittanu et
31 palaverikäytäntöjen selkeyttäminen, se liittyy siihe

Esimerkin alussa esimies pitää dokumenttia kädessään ja hänen katseensa on suuntautunut sitä kohti. Hän vuoronsa alussa on johtolause, jossa on *puhua*-verbi yksikön toisessa persoonassa (r. 1). Tämä on siinä mielessä merkittävää, että yleensä esimies käyttää passiivimuotoa. Yksikön toisen persoonan avulla dokumentin kirjaus laitetaan tässä ainoastaan alaisen nimiin. Esimies siis merkitsee kirjauksen auktoriksi ainoastaan alaisen. Näin ollen hän antaa ymmärtää, että hän ei välttämättä sitoudu kirjaukseen. Nähdäksemme tällä vähennetään myös tekstin agenttiivisuutta: sillä ei ole samanaista velvoittavuutta kuin niissä tapauksissa, joissa tekstiä käsitellään yhteiseen sopimukseen perustuvana kirjauksena. Esimies viittaa kirjaukseen ilmauksella *tästä vuorotalojen koordinoinnist* (r. 2). Referaatin jälkeen esimies nostaa katseensa kohti alaista (r. 2). Tässä vaiheessa alainen ottaa vuoron.

Alainen tuottaa aluksi *joo*-partikkelin (r. 3) ja osoittaa näin tunnistavansa esiin nostetun teeman. Sen jälkeen hän alkaa käsitellä kyseistä teemaa. Hän viittaa siihen *se*-pronominilla (r. 3) ja nimeää sen sitten ”asiaksi”, jota hän ”edelleen” ”peräänkuuluttaa”. Adverbi *edelleen* (r. 5) on siinä mielessä olennainen, että se viittaa aikaan: alainen eksplisiittisesti osoittaa pitävänsä käsiteltä teemaa relevanttina (myös) nykyhetken näkökulmasta. Verbi *peräänkuulutan* yksikön 1. persoonassa (r. 5) taas osoittaa, että kyseessä on tavoite, jonka saavuttamista alainen on pitänyt ja pitää edelleen organisaation velvollisuutena.

Tämän jälkeen alainen tarjoaa teemaan liittyvää esimerkkiä kerrottavaksi (r. 6–9). Kertomisen vastaanottajaksi nimetään nimenomaan esimies: *mä voin sen sulle* (r. 9). Esimies siirtää kertomisen tuonneemmaksi (r. 10), mutta esimerkin tarjoamisen voi nähdä vahvistavan organisaation selontekovaadetta. Alainen nimittäin kuvaa esimerkkiä ”karmaisevaksi”. Hän siis antaa ymmärtää, että käsiteltävänä olevan teeman suhteen organisaatiossa on vakavia ongelmia.

Kun esimerkin kertominen tässä vaiheessa on torjuttu, alainen siirtyy (hieman takellelleen, r. 11–14) takaisin yleisempään näkökulmaan. Hän arvioi eksplisiittisesti teeman ajankohtaisuutta. Ensin hän tuottaa perustelun: vuorohoidon tarve tulee hänen näkemyksensä mukaan lisääntymään (r. 15–17). Sen jälkeen hän eksplikoi ongelman ajankohtaisuuden kahteen kertaan. Molemmissa tapauksissa hän tekee sen ajankohtaan kytkeytyvän vertailun kautta. Ensin hän toteaa ongelman ratkaisemisen olevan *vielä tärkeempää ku aikaisemmin* (r. 22). Toiseksi hän toteaa sen olevan *enemmän ajankohtaisempi asia – nyt ku sillon* (r. 24–25). Lopuksi, ennen siirtymistä toiseen teemaan, hän vielä toistaa ”peräänkuuluttavansa” asian ratkaisemista (r. 29).

Esimerkki osoittaa, miten alainen voi oma-aloitteisesti nostaa esiin organisaation edelleen voimassa olevan selontekovelvollisuuden suhteessa kehityskeskustelulomakkeen kirjaukseen. Toisin kuin esimerkissä 4, esimiehen orientoituminen selontekovelvollisuuteen jää tässä varsin epäselväksi. Kuten totesimme, heti esimerkin alussa esimies attribuoi lomakkeen kirjauksen yksinomaan alaiselle. Hän ei myöskään ota

alaisen tarjoamaa esimerkkiä käsittelyyn. Alaisen todistellessa teeman ajankohtaisuutta esimies tuottaa vain *jo*-responsseja (r. 23, 28). Lisäksi hänen huomionsa suuntautuu suurimman osan aikaa pöydällä ja hänen kädessään oleviin dokumentteihin. Myös alainen suuntautuu itseensä dokumenttiin kirjatun veloitteen lähteenä. Esimerkki osoittaa sen, miten dokumentin rooli on viime kädessä vuorovaikutuksessa tapahtuvan neuvottelun tulos. Osallistujat osoittavat kaiken aikaa kielellisellä ja fyysisellä toiminnallaan suhdettaan dokumenttiin ja rakentavat dokumentille erilaisia osallistujarooleja.

4 Lopuksi

Osallistujien roolit ja niihin kytkeytyvät osallistumisen oikeudet ja velvollisuudet ovat yksi institutionaalisen vuorovaikutuksen kulkua olennaisesti määrittävä, vuorovaikutukselle leimallinen tekijä. Samoin institutionaalisen vuorovaikutuksen tunnuspiirteisiin lukeutuu orientaatio käsillä olevana tehtävään. (Drew & Heritage 1992.) Nämä seikat näkyvät tässä tutkimuksessa analysoimissamme esimiehen ja alaisen välisissä kehityskeskusteluissa. Kaiken kaikkiaan analysoimamme vuorovaikutus ilmentää käsitystä yhteisesti tiedossa olevasta kehityskeskustelun institutionaalista tehtävästä, joka voidaan tiivistää (alaisen) menneen työsuorituksen arviointiin ja tulevaisuuden tavoitteiden asettamiseen. Osallistujuuksi määrittävät myös esimiehen ja alaisen rooleihin kytkeytyvät institutionaaliset oikeudet ja velvollisuudet.

Tutkimuksemme polttopisteessä on ollut tekstidokumentti – kehityskeskustelulomake siihen sisältyvine kirjauksineen – ja analyysimme on osoittanut, kuinka esimiehen ja alaisen osallistuminen jäsenyyden nimenaan tekstin varassa. Samalla teksti on läsnä tilanteessa myös materiaalisena dokumenttina. Tulkintamme nojautuu sellaiseen käsitykseen osallistumiskehikosta vuorovaikutuksessa, joka ottaa huomioon myös kehollisuuden (Goodwin & Goodwin 2004; Goodwin 2007): erilaisia tilanteisia ja dynaamisesti vaihtelevia puhuja- ja kuulijarooleja ilmaistaan ja rakennetaan keskustelussa paitsi asennoitumalla kehollisesti toiseen puhujaan myös kehollisella orientatiolla kehityskeskustelulomakkeeseen. Tämä kehollinen orientaatio näkyy sekä katseen suunnassa, kehon asennossa että siinä, miten vuorovaikutuksen osallistuja käsittelee dokumenttia. Tällä tavoin tulkittuna lomakedokumentin voidaan siis nähdä välittävän keskustelijoiden vuorovaikutusta ja osallistumisen tapaa.

Kyse ei kuitenkaan ole pelkästään osallistumisen välittämisestä. Lomakkeen ja siihen kirjattujen asioiden voi nähdä myös vaikuttavan osallistumiseen niin, että kummallakin keskustelijalla on omia lomakkeeseen liittyviä velvollisuuksia ja myös mahdollisuuksia osallistumiselle. Näistä olemme painottaneet artikkelissamme lomakkeen kirjauksia selontekovelvollisuuden herättäjinä: veloitteet kohdistuvat useimmiten alaiseen, mutta myös esimies ja puhujien vuorovaikutuksen ulkopuolella oleva organisaatio voidaan asettaa selontekovelvolliseksi. Näissä kaikissa tapauksissa tekstillä ja tekstiksi kirjaamisella on olennainen rooli. Selontekovelvollisuus pohjautuu vuorovaikutuksen osallistujien aikaisempaan kehityskeskusteluun ja sen yhteydessä tehtyihin sopimuksiin, mutta tässä keskustelussa tuon sopimuksen edustajana on lomakkeeseen kirjattu teksti, johon

osallistujat kytkevät selontekonsa sekä verbaalisesti että kehollisesti. Tässä mielessä se on olemassa itsenäisesti suhteessa kasvokkaiseen vuorovaikutustilanteeseen, koska sillä on ”valmis” olomuoto, joka viittaa ajallisesti aikaisempaan tilanteeseen.

Empiirinen analyysimme tekstistä osana kehityskeskusteluvuorovaikutusta tukee myös näkemystä teksteihin kiteytyneestä organisatorisesta toimijavallasta (Cooren 2004), jolla on erityinen merkitys vuorovaikutustilanteen osallistumiskehikossa (Cooren & Matté 2010). Tekstuaalinen toimijuus liittyy siihen, että tekstit itse osallistuvat tilanteeseen. Niihin kiteytynyt ”virallinen toimijavalta” tarkoittaa kehityskeskustelutilanteessa esimerkiksi sitä, että keskustelijoiden on kirjattava asioita tekstiksi tai että heidän odotetaan toimivan lomakkeen kirjausten pohjalta.

Ajatus tekstin toimivallasta tai jopa jossain määrin itsenäisestä toimijuudesta – agenttiivisuudesta – tarkoittaakin nimenomaan sitä, että vuorovaikutustoimintaan ja myös sitä laajemmin itse organisatoriseen käytäntöön, kuten tämän artikkelin tapauksessa kehityskeskusteluun käytäntönä, on kiteytynyt tai tavanomaistunut tapa toimia tekstin ehdoilla. Tekstin ehdoilla toimiminen voi tarkoittaa esimerkiksi sitä, että teksti vaatii vuorovaikutustilanteessa jonkinlaista responsia. Kuten analyysissämme totesimme, tekstin merkityksestä voidaan neuvotella kasvokkaisessa vuorovaikutustilanteessa. Nähdäksemme kuitenkin juuri tämä neuvottelu osoittaa, että inhimilliset toimijat kohtelevat tekstiä agenttiivisena toimijana, johon heidän on tavalla tai toisella reagoitava.

Tämän artikkelin analyysi on osoittanut konkreettisia tapoja, joilla tekstin toimivalta reaalistuu. Aikaisempien vuosien arviointeihin ja tavoitteisiin viitataan nimenomaan tekstin sanoin ja kiinnittämällä kehollisesti huomio dokumenttiin. Samalla lomakkeen teksti vaikuttaa osallistujien toimintaan siten, että he osoittavat sen edellyttävän heiltä selontekoja. Tämä liittyy siihen, miten lomakkeen kirjaus on virallinen organisatorinen sopimus siitä, miten alaisen – ja osin myös organisaation – on toimittava.

Tutkimuksemme todentaakin osaltaan sitä teksti–keskustelu–suhteen organisaatioita ja niiden käytäntöjä konstitutiivista roolista esitettyä teoreettista näkemystä, jonka mukaan tekstit edustavat organisaation virallista olomuotoa, jota uusinnetaan ja pidetään yllä tilanteisessa viestinnässä eli keskustelussa (Ashcraft, Kuhn & Cooren 2009). Kehityskeskusteluiden yhteydessä käytetyt tekstit ja lomakkeet liittyvät myös vakiintuneen johtamiskäytännön uusintamiseen, sillä ne ja institutionaaliset tavat käyttäviä niitä ylläpitävät esimerkiksi käytäntöön kuuluvia esimies- ja alaisrooleja ja niihin liittyviä oikeuksia ja velvollisuuksia. Kokonaisuutena tutkimuksemme näkökulma avaa uusia tulkinnallisia polkuja erityisesti sellaiselle tutkimukselle, jossa inhimillistä vuorovaikutusta tutkitaan osana sellaisia institutionaalisia ja ammatillisia käytänteitä, joissa vuorovaikutus on sidoksissa tehtyyn tai tehtävään tekstiin.

Lähteet

- ASHCRAFT, KAREN – KUHN, TIMOTHY – COOREN, FRANCOIS 2009: Constitutional amendments. ‘Materializing’ organizational communication. – *The Academy of Management Annals* 3 s. 1–64. London: Routledge.
- COOREN, FRANCOIS 2004: Textual agency. How texts do things in organizational settings.

- *Organization* 11 s. 373–393.
- 2008: Between semiotics and pragmatics. Opening language studies to textual agency. – *Journal of Pragmatics* 40 s. 1–16.
- 2012: Communication theory at the center. Ventriloquism and the communicative constitution of reality. – *Journal of Communication* 62 s. 1–20.
- COOREN, FRANCOIS – MATTÉ, FREDERICK 2010: For a constitutive pragmatics – *Pragmatics & Society* 1 s. 9–31.
- COOREN, FRANCOIS – KUHN, TIMOTHY – CORNELISSEN, JOEP – CLARK, TIMOTHY 2011: Communication, organizing and organization. An overview and introduction to the special issue. – *Organization Studies* 32 s. 1149–1170.
- DOWTY, DAVID 1991: Thematic proto-roles and argument selection. – *Language* 67 s. 547–619.
- DREW, PAUL – HERITAGE, JOHN 1992: Analyzing talk at work. An introduction. – Paul Drew & John Heritage (toim.), *Talk at work. Interaction in institutional settings* s. 3–65. Cambridge: Cambridge University Press.
- GARDNER, ROD 1997: The conversation object *mm*. A weak and variable acknowledging token. – *Research on Language and Social Interaction* 30 s. 131–156.
- FRAWLEY, WILLIAM 1992: *Linguistic semantics*. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum.
- GLENN, PHILLIP – LEBARON, CURTIS 2011: Epistemic authority in employment interviews. Glancing, pointing, touching. – *Discourse & Communication* 5 s. 3–22.
- GOFFMAN, ERVING 1971: *Relations in public. Microstudies of the public order*. New York: Basic Books.
- 1974: *Frame analysis. An essay on the organization of experience*. London: Harper and Row.
- 1981: *Forms of talk*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- GOODWIN, CHARLES 1981: *Conversational organization. Interaction between speakers and hearers*. New York: Academic Press.
- 1986: Audience diversity, participation and interpretation. – *Text* 6 s. 283–316.
- 2007: Participation, stance and affect in the organization of activities. – *Discourse & Society* 18 s. 53–73.
- GOODWIN, CHARLES – GOODWIN, MARJORIE 2004: Participation. – Alessandro Duranti (toim.), *A companion to linguistic anthropology* s. 222–243. Oxford: Blackwell.
- HERITAGE, JOHN 1988: Explanations as accounts. A conversation analytic perspective. – Charles Antaki (toim.), *Analysing everyday explanation. A casebook of methods* s. 127–144. London: Sage.
- IEDEMA, RICK 1999: Formalizing organizational meaning. – *Discourse & Society* 10 s. 49–65.
- KOMTER, MARTHA 2006: From talk to text. The interactional construction of a police record. – *Research on Language and Social Interaction* 39 s. 201–228.
- LATOUR, BRUNO 2005: *Reassembling the social. An introduction to actor-network-theory*. Oxford: Oxford University Press.
- LAURY, RITVA 1996: *Sen kategoriasta – onko suomessa jo artikkeli?* – *Virittäjä* 100 s. 162–181.
- LAW, JOHN 2009: Actor network theory and material semiotics. – Bryan S. Turner (toim.), *The new Blackwell companion to social theory* s. 141–158. Chichester: Wiley-Blackwell.
- LEHTINEN, ESA 2002: *Raamatun puhuttelussa. Teksti, kokemus ja vuorovaikutus adventistien raamatuntutkistelussa*. Acta Universitatis Tamperensis 891. Tampere: Tampere University Press.
- 2005: Information, understanding and the benign order of everyday life in genetic counseling. – *Sociology of Health & Illness* 27 s. 575–601.
- 2009: Conversation analysis and religion. Practices of talking about Bible texts in Seventh-

- day Adventist Bible study. – *Religion* 39 s. 233–247.
- LEONARDI, PAUL 2012: Materiality, sociomateriality, and socio-technical systems. What these terms mean? How are they different? Do we need them? – Paul Leonardi, Bonnie Nardi & Jannis Kallinikos (toim.), *Materiality and organizing. Social interaction in a technological world* s. 25–48. Oxford: Oxford University Press.
- LICOPPE, CHRISTIAN 2014: Two modes of referring to the case file in the courtroom. The use of indirect reported text and text-as-addressed speech in case summaries. – *Language & Communication* 36 s. 83–96.
- MARKAKI, VASSILIS – MONDADA, LORENZA 2012: Embodied orientations towards co-participants in multinational meetings. – *Discourse Studies* 14 s. 31–52.
- MAYNARD, DOUGLAS W. 2003: *Bad news, good news. Conversational order in everyday talk and clinical settings*. Chicago: University of Chicago Press.
- MIKKOLA, PIIA 2014: Arvioivasta lomaketekstistä hienovaraisiin sananvalintoihin. Vuoron muotoilu ja rekontekstualisaatio kehityskeskustelun topikaalisissa siirtymissä. – *Virittäjä* 118 s. 525–553.
- MIKKOLA, PIIA – LEHTINEN, ESA 2014: Initiating activity shifts through use of appraisal forms as material objects during performance appraisal interviews. – Maurice Nevile, Pentti Haddington, Trine Heinemann & Mirka Rauniomaa (toim.), *Interacting with objects. Language, materiality and social activity* s. 57–78. Amsterdam: John Benjamins.
- MOORE, ROBERT J. – WHALEN, JACK – HANKINSON GATHMAN, E. CABELL 2010: The work of the work order. Document practice in face-to-face service encounters. – Nick Llewellyn & Jon Hindmarsh (toim.), *Organisation, interaction and practice. Studies in ethnomethodology and conversation analysis* s. 172–197. Cambridge: Cambridge University Press.
- NIELSEN, MIE FEMØ 2012: Using artifacts in brainstorming sessions to secure participation and decouple sequentiality. – *Discourse Studies* 14 s. 87–109.
- NISSI, RIIKKA 2013: Decrypting the text. The construction and function of disagreement in Bible study sessions. – *Text & Talk* 33 s. 771–791.
- 2015: From entry proposals to a joint statement. Practices of shared text production in multiparty meeting interaction. – *Journal of Pragmatics* 79 s. 1–21.
- NYROOS, LINA – SANDLUND, ERIKA 2014: From paper to practice. Asking and responding to a standardized question in performance appraisal interviews. – *Pragmatics and Society* 5 s. 165–190.
- PICKERING, ANDREW 2001: Practice and posthumanism. Social theory and a history of agency. – Theodore Schatzki, Karin Knorr-Cetina & Eike von Savigny (toim.), *The practice turn in contemporary theory* s. 163–174. London: Routledge.
- PÄLLI, PEKKA – LEHTINEN, ESA 2014: Making objectives common in performance appraisal interviews. – *Language & Communication* 39 s. 92–108.
- PÄLLI, PEKKA – VAARA, EERO – SORSA, VIRPI 2009: Strategy as text and discursive practice. A genre-based approach to strategizing in city administration. – *Discourse & Communication* 3 s. 303–318.
- ROBEY, DANIEL – RAYMOND, BENOIT – ANDERSON, CHAD 2012: Theorizing information technology as a material artifact in information systems research. – Paul Leonardi, Bonnie Nardi & Jannis Kallinikos (toim.), *Materiality and organizing. Social interaction in a technological world* s. 217–236. Oxford: Oxford University Press.
- ROSSANO, FEDERICO 2012: *Gaze behaviour in face-to-face interaction*. Tohtorinväitöskirja. Radboud Universiteit Nijmegen.

- ROUTARINNE, SARA 2003: *Tytöt äänessä. Parenteesit ja nouseva sävelkulku kertojan vuorovai-
kutuskeinoina*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 903. Helsinki: Suomalaisen
Kirjallisuuden Seura.
- 2005: Keskustelupuheen johtolauseiden kielioppia. – Markku Haakana & Jyrki Kalliokoski
(toim.), *Referointi ja moniäänisyys* s. 83–113. Tietolipas 206. Helsinki: Suomalaisen Kirjal-
lisuuden Seura.
- SACKS, HARVEY – SCHEGLOFF, EMANUEL A. – JEFFERSON, GAIL 1974: A simplest system-
atics for turn-taking for conversation. – *Language* 50 s. 696–735.
- SAMRA-FREDERICKS, DALVIR 2010: The interactional accomplishment of a strategic plan. –
Nick Llewellyn & Jon Hindmarsh (toim.), *Organisation, interaction and practice. Studies in
ethnomethodology and conversation analysis* s. 198–217. Cambridge: Cambridge University
Press.
- SCHEGLOFF, EMANUEL A. 1982: Discourse as an interactional achievement. Some uses of 'uh
huh' and other things that come between sentences. – Deborah Tannen (toim.), *Analyzing
discourse. Text and talk* s. 71–93. Georgetown University Roundtable on Languages and
Linguistics 1981. Washington, D.C.: Georgetown University Press.
- 2007: *Sequence organization in interaction. A primer in conversation analysis*. Volume 1.
Cambridge: Cambridge University Press.
- SCHEGLOFF, EMANUEL A. – JEFFERSON, GAIL – SACKS, HARVEY 1977: The preference for
self-correction in the organization of repair in conversation. – *Language* 53 s. 361–382.
- SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 1997: Osallistumiskehikko. – Liisa Tainio (toim.), *Keskustelunana-
lyysin perusteet* s. 156–176. Tampere: Vastapaino.
- 1998: *Läsnäolon pronominit*. Tämä, tuo, se ja hän viittaamassa keskustelun osallistujaan.
Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 715. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden
Seura.
- SORJONEN, MARJA-LEENA 1999: Dialogipartikkelien tehtävistä. – *Virittäjä* 103 s. 170–194.
- SORJONEN, MARJA-LEENA – LAAKSO, MINNA 2005: Katko vai eiku? Itsekorjauksen aloitus-
tavat ja vuorovaikutustehtävät. – *Virittäjä* 109 s. 244–271.
- SPEE, A. PAUL – JARZABKOWSKI, PAULA 2011: Strategic planning as communicative process.
– *Organization Studies* 32 s. 1217–1245.
- STIVERS, TANYA – ROSSANO, FEDERICO 2010: Mobilizing response. – *Research on Language
and Social Interaction* 43 s. 3–31.
- SVENNEVIG, JAN 2012: The agenda as a resource for topic introduction in workplace meetings.
– *Discourse Studies* 14 s. 53–66.
- SVINHUFVUD, KIMMO 2008: Palaute ongelmanratkaisuna. Opponentin tekstipalaute gradu-
seminaarissa. – *Kasvatus* 39 s. 439–455.
- 2011: Varovasti edeten ja taas perääntyen. Opponentin palautevuoron rakentuminen. –
Virittäjä 115 s. 156–192.
- SVINHUFVUD, KIMMO – VEHVILÄINEN, SANNA 2013: Papers, documents, and the opening
of an academic supervision encounter. – *Text & Talk* 33 s. 139–166.
- UOTILA, PEKKA 2011: *Projektin suunnittelun narratiivinen rakentuminen*. Acta Wasaensia 236.
Vaasa: Vaasan yliopisto.
- VAN CHARLDORP, TESSA 2013: The intertwining of talk and technology. How talk and typing
are combined in the various phases of the police interrogation. – *Discourse & Communica-
tion* 7 s. 221–240.
- 2014: "What happened?" From talk to text in police interrogations. – *Language & Com-
munication* 36 s. 7–24.

SUMMARY

**A participation perspective on the relationship
of text and talk:
The appraisal form as part of interaction and organisational
practices in performance appraisal interviews**

Recent research speaks strongly for the fact that texts play a significant role in professional interaction. Earlier research has investigated, on the one hand, how texts are produced within the interaction, and, on the other, how written texts are used in interaction. In this article the role of texts and documents in interaction is examined from the standpoint of participation. The article employs Erving Goffman’s conception of speaker’s and hearer’s roles, the conversation analytic conception of the participation framework, and, in particular, Charles Goodwin’s view, according to which material objects – and written documents as specific kinds of material objects – serve an important role as part of the participation framework. In addition, the article makes use of the socio-material conception according to which participation can also be extended to involve texts as agentive actors.

The data for the study consist of six video-recorded, dyadic performance appraisal interviews from a public early-learning organisation. The method is based on conversation analysis. The article zooms in on the opening sequences of the interviews in which a superior and a subordinate are dealing with the subordinate’s work history in terms of what has been previously agreed and written in the appraisal form. In these opening sequences the form is viewed both as a verbal text and a material document. The analysis shows, on the one hand, how the conversation is fundamentally structured by quoting the form. On the other hand, it demonstrates how the text in the form invokes accountability, which can be directed both at the subordinate and the organisation and the superior as a representative of the organisation. The article concludes with a discussion on the appraisal form as part of the participation framework. Specifically, its role as an agentive participant is considered.

Osallistuminen näkökulmana tekstien ja keskustelujen suhteeseen: Kehityskeskustelulomake osana kehityskeskustelun vuorovaikutusta ja organisatorisia käytänteitä

Viimeaikainen tutkimus puhuu vahvasti sen puolesta, että teksteillä on merkittävä rooli ammatillisissa vuorovaikutustilanteissa. Aiemmassa tutkimuksessa on tarkasteltu yhtäältä sitä, miten tekstejä tuotetaan vuorovaikutuksen kuluessa, ja toisaalta sitä, miten aikaisemmin kirjoitettuja tekstejä käytetään vuorovaikutuksessa. Tässä artikkelissa tekstien ja dokumenttien roolia vuorovaikutuksessa tarkastellaan osallistumisen näkökulmasta. Artikkelissa hyödynnetään Erving Goffmanin käsitystä puhujan ja kuulijan rooleista, keskusteluanalyttista käsitystä osallistumiskehikosta ja erityisesti Charles Goodwinin näkemystä, jonka mukaan materiaalisilla objekteilla – ja kirjallisilla dokumenteilla yhdenlaisina materiaalisina objekteina – on tärkeä rooli osana osallistumiskehikkoa, sekä sosiomateriaalista näkemystä, jonka mukaan osallistujuus voidaan ulottaa koskemaan myös tekstejä agenttiivisina toimijoina.

Artikkelissa on aineistona kuusi esimiehen ja alaisen välistä videoitua kehityskeskustelua julkisesta varhaiskasvatusorganisaatiosta. Menetelmä pohjautuu keskusteluanalyysiin. Artikkelissa paneudutaan keskustelujen avausjaksoihin, joissa esimies ja alainen käsittelevät alaisen työhistoriaa sen kannalta, mitä aiemmissa kehityskeskusteluissa on sovittu ja kirjattu kehityskeskustelulomakkeeseen. Näissä keskustelujaksoissa lomakkeeseen orientoidutaan sekä kielellisenä tekstinä että materiaalisena dokumentina. Analyysissa osoitetaan yhtäältä, miten keskustelu pohjautuu perustavalla tavalla lomakkeen referoimiseen. Toisaalta osoitetaan, miten lomakkeen teksti herättää selontekovelvollisuuden, joka voi kohdistua sekä alaiseen että organisaatioon ja esimieheen organisaation edustajana. Artikkelin lopussa pohditaan lomaketta osana osallistumiskehikkoa, erityisesti sen roolia agenttiivisena osallistujana.

Kirjoittajien yhteystiedot (addresses):

etunimi.lehtinen@uva.fi

etunimi.palli@aalto.fi